

PRIEŠAS LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNE

Santrauka

Šio tyrimo tikslas – remiantis iliustraciniais sakiniais aptarti PRIEŠO koncepto fragmentą, fiksuojamą *Lietuvių kalbos žodyne* (LKŽ_e). Straipsnyje keliami uždaviniai: 1) aptarti *priešo* apibrėžtis aiškinamuosiuose lietuvių kalbos žodynuose: 2) nustatyti ir aptarti galimus priešus, jų požymius, veiksmus, užfiksuotus LKŽ_e iliustraciniuose sakiniuose. Tyrimo metodai: **semantinės analizės, interpretacinis ir aprašomasis**.

Aiškinamuosiuose žodynuose – LKŽ_e, *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (DŽ₇₁) ir *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne* (BŽ) *priešas* apibrėžiamas kaip nedraugiškas, bloga linkintis žmogus (pvz.: *Po ginčo jie pasidarė priešai* LKŽ_e), priešingų įsitikinimų žmogus (pvz.: *Liaudies priešas* LKŽ_e: *Idėjinis priešas* BŽ), šalis ar kariuomenė, su kuria kariaujama (pvz.: *Priešą atmušti [nugalėti]* BŽ), tas, kas kokio dalyko nemėgsta, laiko jį žalingu (pvz.: *Rūkymo priešas* LKŽ_e) ir tai, kas daro žalą, kenkia (pvz.: *Šaltis – svarbiausias sodų priešas* LKŽ_e).

Išanalizavus apie 450 LKŽ_e iliustracinių sakinių, kuriuose pavartota leksema *priešas*, susidėlioja toks PRIEŠO koncepto fragmentas.

Priešas pirmiausia yra nedraugiška, užpuolusi kitos (dažnai neįvardytos) šalies kariuomenė, kurios veiksmai puolamos ar užpultos šalies atžvilgiu yra stereotipiniai: iš pradžių ruošiamasi kovai, vėliau organizuojamas ir pradedamas puolimas, o puolimo atomazga yra pralaimėjimas, mirtis arba laimėjimas (krašto, šalies užvaldymas). Kartais LKŽ_e iliustraciniuose sakiniuose pabrėžiama, kad priešas yra narsus, atkaklus, jo pajėgos

yra didesnės, o ginkluotė geresnė. Besiginančios nuo priešų šalies veiksmai kariaujant taip pat yra gana nuspėjami ir stereotipiniai: ruošiamasi kovai, pradedamas puolimas, puolimo atomazga yra laimėjimas, mirtis arba pasidavimas. Retai, kalbant apie besiginančią nuo priešų šalį, LKŽ^e iliustraciniuose sakiniuose įvardijama Lietuva (ar lietuviai). Konkretus Lietuvos (ar lietuvių) priešas taip pat įvardijamas labai retai.

Priešas taip pat gali būti nedraugiškai nusiteikęs žmogus ar gyvūnas (pvz.: kitas žmogus, tauta), tai, kas daro žalą, kenkia žmogui (pvz.: laikas, nuotolis, išpuikimas) ar abstrakčiam reiškiniui, konkrečiam objektui (pvz.: paviršutiniškumas – mokslo priešas, šaltis – sodų priešas). Priešas gali būti ir priešingų įsitikinimų žmogus ar žmonės (pvz.: liaudies priešas, bažnyčios priešas). Taip pat priešas yra tas, kas ką smerkia, laiko žalingu, blogu (pvz.: jis yra piniginių žaidimų, rūkymo priešas).

LKŽ^e iliustraciniuose sakiniuose akivaizdi priešų ir draugo opozicija, ir santykis tarp jų gali pasikeisti akimirksniu (priklausomai nuo vidinių ir išorinių veiksnių) arba gali pasikeisti požiūrio į draugystę traktavimas.

Kaip matyti, LKŽ^e fiksuojamuose iliustraciniuose sakiniuose konkretus priešas (ypač kalbant apie kitos šalies kariuomenę) nėra įvardijamas. Tai gali lemti LKŽ^e (savi)cenziūra, politinis korektiškumas, neleidžiantis aiškiai apibrėžti priešų, be to, žodis *priešas* ir semantiškai, ir emociškai yra stiprus, ir todėl galbūt vengta garsiai ir konkrečiai įvardyti konkretų priešą, kalbėti apie neįvardytą, bet visiems žinomą priešą yra saugiau. Žinoma, reikėtų turėti omenyje, kad LKŽ^e iliustraciniai sakiniai yra pateikti be konteksto, o pačiame šaltinyje (ar gyvo žmogaus pasakojime) priešas galėjo būti įvardytas, tik neminimas konkrečiame į LKŽ^e įtraukto iliustraciniame sakinyje. Tam, kad būtų galima konkrečiau pagrįsti šiuos pamąstymus, reikia ištirti daugiau šaltinių, pavyzdžiui, *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno*, anketų duomenis ir pan.

ANŽELIKA GAIDIENĖ

ESMINIAI ŽODŽIAI: priešas, konceptas, iliustracinis sakinytis, semantika, *Lietuvių kalbos žodynas*.

ANŽELIKA GAIDIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

anzelika.gaidiene@lki.lt